

Breda Zupančič

DUHOVNE KORENINE PRAVLJIC

Glasovi so zibelka za besede. Zvok, glas je kot drobno, najdrobnejše seme, iz katerega zraste cvetlica. Najprej požene drobna kal, iz kali se potegne stebelce, stebelce rodi prvi list, pa drugega, tretjega... List je majhen, drugi je že večji, tretji še večji... In potem se nekega dne zazdi, da so se vse sile rasti združile v eni točki, v majhni čudežni pikici, ki prične nabrekati in se širiti, dokler nekega dne ne izbruhne v razkošje nežnih cvetnih listov, v razkošje mladih barv in skrivnostnih vonjav.

Zgodba o tej cvetlici je zgodba o rojstvu in rasti zgodbe. In kot cvetlica za svojo rast potrebuje sonce, tako potrebuje zgodba poslušalca, potrebuje bralca, da lahko resnično zaživi. Njeno Sonce si TI. Ko pogledaš zgodbo in ji dobro prisluhneš, šele tedaj začne resnično zeleneti in se razcvetati...

Tako nekako beremo v pripovedi Uweja Kanta o tem, kako je šel Janek iskat zgodbo.

Odrasli mora znati prisluhniti otrokovemu bistvu. Mlajši kot je otrok, bolj je odprt in predan svetu okoli sebe. Odvisen je tako od našega ravnanja kot od ravnanja svoje okolice in njenih najrazličnejših vplivov. Zanj je vsak čutni vtis izjemno pomemben. Otrok je ves »oko in uho«, ves je čutilo (R. Steiner), vse steče vanj neovirano in vse nanj globoko vpliva, tako globoko, da pusti svoj pečat

celo na silah, ki gradijo njegovo telo in mu omogočajo zdravo rast. Zgled pogojuje otrokovo dejavnost. Vse, kar doživi, otrok namreč kasneje posnema in podoživlja v svoji igri in se tako uči navezovati stik s svetom. Zavedati se moramo, da nastajajo najvrednejše in najplodnejše podobe v otrokovi notranjosti tedaj, ko otrok nekaj posluša in gleda s spoštovanjem, hvaležnostjo in ljubeznijo. Spoštovanje, hvaležnost in ljubezen mora zato v sebi gojiti tudi tisti, ki se otroku približa, na primer s pripovedjo ali lutkovno predstavo. Če v takih podobah ležijo prava, dobra semena, bodo iz njih pognale bilke, ki bodo rastle, razvile cvetove in rodile plodove, ki bodo otroka spremljali vse življenje.

Otrok je danes na vsakem koraku preobremenjen z raznovrstnimi vtisi iz svoje okolice, ki se jim ne more zoperstaviti. Ne srečuje se več zgolj z bitji, stvarmi in snovmi iz žive narave, z osnovnimi elementi, kot so voda, zrak, ogenj in zemlja, temveč s steh niziranim svetom, svetom televizije, avtomobilov, računalnikov in nešteti drugih strojev, s predmeti, ki so izdelani iz umetnih snovi, z živopisanimi reklamami, nenaravnimi, neredko izjemno močnimi zvoki... Otrok je silno lačen podob, kar danes izkoriščajo odrasli s številnimi komercialnimi projekti, od Disneya v vseh mogočih (in nemogočih) variantah do osladnih Barbik. Človek bo vedno težje

ohranil svojo človeškost. Moral bo okrepiti svojo voljo, da bo lahko prodril v materialni svet in ga prevrednotil. Umetniška dejavnost je in bo ob tem izjemnega pomena. Pravljice kot žive in barvite prisposobe duhovnega in duševnega razvoja človeka in človeštva kot celote lahko pomagajo vzpostavljati ravnotežje v svetu.

Pravljice so preproste, a polne življenjskih modrosti; dotikajo se tihih skrivnosti vsega stvarstva. S temi skrivnostmi duhovnega sveta otrok najde stik skozi slike, ki v njegovi duši nezavedno vzniknejo ob poslušanju pravljic. Te podobe spodbujajo harmonično rast duše, jo krepijo ter hranijo otrokove domišljijske sile. »Pravljice so otrokovo Sveto pismo, so pot od neba k zemlji« (Udo de Haes), s katero mora otrok korakoma najti povezavo, saj se je zanj rodil.

Pravljice so nastale v otroštvu človeštva (Richard Karutz, v: *Märchen, Puppenspiele, farbige Schatten*). Če hoče pravljica dati otroku sile, ki naj bi ga oblikovale, jih mora imeti v sebi tudi sama. S pravljico otroka ne le zabavamo, poučujemo ali moralno vzgajamo, ampak mu tudi pomagamo, da se fizično zgradi. Iste sile, ki gradijo otrokovo telo v zgodnjem otroštvu, so gradile tudi kozmos, človeštvo in njegovo zavest. Pravljice ne govorijo o mrtvih rečeh, številkah, merah, opazovanjih, temveč o večnem, smisel ustvarjajočem duhovnem življenju za stvarmi. Pravljice pripadajo duhovni resničnosti in so kot spomini na zrenje v duhovni svet.

V davnih časih, ko je bilo še vse človeštvo kot otrok, je bil duhovni svet zanj živa resničnost, ljudje so lahko zrli vanj in se napajali z modrostmi o nadčutnem. Njihova zavest pa je bila v nekakšnem budnem sanjanju, bila je sanjajoča. Ko ljudje niso bili več sposobni gledati v duhovni svet, so jim vodje misterijev pomagali, da so doživeli duhovne svetove skozi pripovedovane slike teh resničnosti. Mi-

steriji so učili resnico. Umetno so dvignili duhovno bit človeka, ki prenaša nadčutne zaznave, ven iz človeka in jo povezali z realnim duhovnim dogajanjem v kozmosu. Ostanke tega slikovitega misterijskega jezika še danes najdemo v pravljicah. Ker so govorile o dejstvih, ker so bile čista, zgoščena modrost, so jih ljudje, ki so jih prenašali iz roda v rod, morali trdno obdržati v spominu. Pripovedovali so jih odraslim, vedno v isti obliki. Šele mnogo kasneje so jih pričeli pripovedovati otrokom.

Bolj ko se je človeštvo pričelo obračati k materialnemu, fizičnemu svetu, bolj ko se je pričelo prebujati za ta svet, bolj je izgubljalo duhovnega. Naše duševno življenje se je preželo s silami egoizma. Mrtvo, zgolj razumsko mišljenje, oropano sil srca, nas je pripeljalo do tega, da se danes zavedamo le še površine naše biti. Spopadamo se z raznovrstnimi težavami in preprekami, ki ogrožajo naše telo in dušo. Če se ravnotežje med telesom, dušo in duhom poruši, nastopi kot posledica tega trpljenje, bolezen, celo smrt. Moramo se učiti premagovati »zle sile«, temo v nas samih in zunaj sebe in se z voljnim duhom dvigovati k dobremu, popolnemu. Človek se mora danes polno zavedati, da je on in ves svet porojen iz duha, ki ga mora znova poiskati.

R. Steiner govori o tem, kako so pravljice povezane s koreninami obstoja in človeškim koreninami. Pravi, da je pravljici uspelo tisto, kar je najgloblje v duhovnem življenju, izraziti na najenostavnejši način. Kar je najtežje razumljivo, se v pravljicah izraža v samo po sebi razumljivih oblikah in v tem je njihova največja umetnost.

Jacob Streit prikazuje pravljico v njeni trodelnosti. Na začetku pravljice je vedno vse dobro, »rajsko« (princesa ima zlato kroglo, otroci živijo pri starših, mati živi, bivajo na gradu, v izobilju, ni skrbi, bolezni...). Nato se postopoma

vse zaplete: pojavijo se laži, prevare in krivice, zloba, strahopetnost, ošabnost, pohlep, junaki zabredejo v zmote in ponižanja... (zlata krogla pade v vodnjak, otroke zapustijo v gozdu, bogastvo se izgubi, nekdo se zastrupi, umre, drugi omahne v stoletno spanje ali se spremeni v kamen...). Potem pričnejo prihajati glasniki dobrega. Prihajajo s pogumom, dobroto, ljubeznijo in vdanostjo, s požrtvovalnostjo, ponižnostjo in nesebičnostjo. Dobro na koncu mora zmagati, zlo je kaznovano. To daje otroku močno moralno vzpodbudo. Otrok čuti tok modrosti, ki se vije skozi pripoved, pomirja ga in ga v duši osrečuje. To, da stremlji k dobremu, v njem vnema sile volje, prebujajo se prve misli in sile srca. Vse to so sile, ki gradijo njegov značaj. Pravlјice so temeljni kamni otroške duše. Otrok se mora gibati s telesom, prav tako pa se morajo gibati tudi njegove notranje duševne sile.

Ursula Kittel govori o človeku, ki je večplastno bitje in v njem delujejo različne sile med seboj, druga na drugo ali druga proti drugi. Pravi, da so osebe v pravljicah pravzaprav poosebljene, tako rekoč »razstavljene« duševne sile, duševna nagnjenja in duhovne sposobnosti na različnih stopnjah zavesti. Tako pravljјice predstavljajo duševni in duhovni razvoj človeštva in v prenesenem pomenu tudi osebni notranji razvoj posameznika z vsemi različnimi stanji, držami in notranjimi boji. Določene slike ali simboli so namenjeni določenim duševnim in duhovnim lastnostim, niso pa stalni, ampak se lahko spremenjajo glede na motiv oz. potek dogajanja. Ne moremo posploševati. Isti simbol je enkrat lahko opisan kot sila, ki pomaga, drugič pa kot sila, ki grozi, škoduje — to je odvisno od tega, če je junak določeno razvojno stopnjo že dosegel ali jo šele bo.

Ženski liki so namenjeni opisovanju duševnega življenja pravljјičnih junakov,

moški liki pa izražajo človeške duhovne sile, od najnižjih do najvišjih kraljevskih duhovnih sil (lahko rečemo višjega Jazza). V vsakem človeku živi hrepenenje po celoti, po enosti. V pravljјici je združitve čiste duše z višjim Jazom prikazana kot kraljevska poroka.

Kittlova deli pravljјice v tri vrste: prve so tiste, ki v velikem loku — čez preteklost, sedanost in prihodnost — opisujejo osnovna dejstva človeškega razvoja (npr. *Zvezdni tolarji*, *Žabji kralj*, *Trnuljčica*, *Sneguljčica*, *Janko in Metka*...). Na začetku najdemo določeno rajsko stanje, ki pa se izgubi in junak se le postopoma osvobaja. Na koncu ne doseže le ponovne harmonije, temveč tudi povišanje, obogatitev v duhovnem smislu.

Pravljјice druge vrste ne opisujejo več takega velikega loka, temveč osvetljujejo določene situacije in zveze med duhovnimi in duševnimi deli človeka ali določenimi stopnjami razvoja (npr. pravljјice o krojačkih, tepčkih, pravljјica *Ribič in njegova žena*...). Začinjene so s humorjem in bičajo človeške slabosti.

V tretji vrsti pravljјic najdemo združene številne motive in slike iz zgoraj omenjenih vrst pravljјic, bistvena razlika pa je v tem, da junaki in junakinje na pot, ki je dolga in naporna, stopajo zavestno, s svobodno odločitvijo.

Čas v pravljјicah ni določen. Zanj veljajo drugi zakoni. Lahko bi govorili o sedanosti, vendar je ta faza naznačena bolj kot prehod. Gre bolj za začetek, sredino in konec človeškega življenja (R. Geiger). Čas je prisposoda. Pri treh dnevih se izkaže, da je šlo za tri leta, en dan je lahko prisposoda življenja...

Tudi kraj dogajanja v pravljјici ni geografsko določen. Ne gre za prostor, temveč za ravni doživetja. Kraji so stanja duše, tako kot so dogodki pravzaprav doživetja duše in duha.

Pravljјica resnično skopo ravna s stvarnim svetom; bolj kot je »skopa«, intenzivnejša je napetost v zgodbi.

Pravljice se da razlagati na različne načine. Menda je toliko različnih razlag pravljič, kolikor je pravljič samih. R. Geiger pravi, da ima vsaka pravljica lasten duhovni prostor, svoj lasten vrednostni delež v duševni zgodovini človeštva. Kljub temu lahko poskušamo opozoriti na osnovni motiv, ki se vije skozi številne najbolj znane pravljice, na motiv svetlobe in teme, kot ga poznamo tudi iz svetih spisov raznih verstev. Gre pravzaprav za motiv spoznanja dobrega in zla, za motiv izvirnega greha, za tisti »trenutek« v zgodovini, ko se je človek odtrgal od svojega duhovnega izvora (Udo de Haes). V človeku se je prebudila zavest, ki ga je postavila izven boga. Lovci ekvatorialne Afrike pravijo: »Bog je zgoraj, človek spodaj. Bog je bog, človek je človek, vsak zase, vsak v svoji hiši.« Človek se prične zavedati, začne se spraševati, kam gre, kaj naj počne, kdo je. Posledice so svobodna volja, po drugi strani pa greh, bolezen in smrt. Vsak človek še kot otrok ponovi to dramo padca v sebi. Otrok izgubi sanjajoče zavetje božjega izvora. Ta prelom se zgodi nekako takrat, ko je otrok star devet ali deset let.

Pri začaranosti junaka v živalsko podobo gre za arhetipski motiv. Človek in žival sta bila nekdaj zelo močno povezana. Določena človeška poteza je izražena s podobo živali na enostranski, ekstremen način. Takemu junaku tako silno vladajo določeni nagoni, instinkti, da je povsem »začaran«. Pri princesi v živalski podobi pa gre za dušo, zapleteno v svoja nagnjenja.

Ob grozljivih pravljičah naj poudarimo, da mora grozljivo ohraniti značaj podobe, slike. Danes bolj živimo v svetu čutov kot pa v svetu podob. Zato moramo še posebej paziti, da pravljice ne pripovedujemo kot kriminalke, da smo ob pripovedovanju mirni in da se zavedamo, da gre v pravljičah za zlo samo po sebi, da gre za uničenje zla kot takega, ne za uničenje ljudi. Kazen je

nujna, da vzpostavi ravnotežje, ki je bilo z vdorom zla porušeno. Za pripovedovanje takih pravljič je nujna določena pravljična zrelost. Če vidimo, da se otrok prestraši in ni sposoben poslušati pravljice do odrešujočega konca, potem je rajši ne pripovedujemo. Gianni Rodari govori o tem, da je v otroku tesnoben strah, ki se ga ne more ubraniti, že prej, preden se prikaže pravljični volk. Pravi, da je volk le simptom strahu, ki nam odkriva otrokov strah, nikoli pa ga ne povzroča.

Konec v pravljici mora biti srečen. Pravljica mora zaobjeti celoto: preko padca do odrešenja. Nesrečen konec nedvomno otežilno vpliva na otrokov razvoj.

V zvezi z izbiro pravljič moramo ločevati med t.i. predpravljičnim in pravljičnim otrokom. Opazovati moramo, kdaj je otrok že toliko zrel, da je sposoben in voljan slediti vsebini. Prve pripovedi naj bodo kratke, omejene na otrokov svet, ki ga dobro pozna (npr. osebe, njegove živali, ljubljene predmeti...). Priljubljene so rime, igre s prsti, ritmične igre. Prve pravljice, ki jih povemo, naj bodo preproste, z malo podob. Večina otrok jim lahko sledi nekje okrog četrtega leta starosti. Pravljica pred otrokom zaživi le, če je pripovedovalec prežet z resničnostjo dogajanja, če se vanjo vživi. Zato ji mora dobro prisluhniti in jo nositi v sebi tako dolgo, da mu spregovori skozi svoje podobe. Če nas zanimajo izvor, korenine pravljič, je ne smemo zgolj raztelesiti s svojim intelektom, s svojo slo po intelektualnem znanju. Iskati moramo njenega živega duha, sicer se zgodi, da »nahranimo otroke s kamenjem, namesto s kruhom...« (Udo de Haes)

Pravljico bi morali pripovedovati, ne brati. Govoriti moramo mirno, naravno, ne dolgočasno, pa tudi ne pretirano svečano ali sentimentalno, patetično in ne ostro realistično. Spoštujmo sporočilo pravljice! Ne vpletajmo v pripoved lastnih občutij, tudi npr. lepih opisov

narave ne, da ne oslabimo pravljicnih podob. Kretnje in mimika naj bodo prilagojene otroku. V sebi moramo biti jasni in trdni. Zavedati se moramo, da gre tisto, kar pride iz srca, vedno v srce.

Sodobne »pravljice« so pogosto preveč stvarne in zaradi tega delujejo zgolj na otrokov intelekt: lahko so sicer prijetne za oko in uho, vendar otroka pustijo praznega, če ne črpajo iz globin duhovne resničnosti. Neprimerne so tudi sentimentalne, kičaste, dolgočasne zgodbe, pa takšne, ki skušajo otroke pritegovati zgolj z akcijo in senzacijo, saj otroka mnogo prezgodaj oropajo duhovnega sveta. Otroci so sicer bistroumni, opazimo pa, da se ne znajo igrati in da kasneje hlastajo za vedno novimi napetimi zgodbami brez prave vsebine, želijo si dražljajev od zunaj, v misterij miru, tihih, preprostih stvari pa ne morejo več prodreti.

Ko postajajo otroci samostojnejši v delovanju in mišljenju, izbiramo drugačne pravljice, od najpreprostejših, z le nekaj globokimi motivi, prehajamo k takim z bolj zapleteno vsebino, z več dogajanja, več humorja.

Podobe v otroški duši, ki nastajajo ob poslušanju, najbolje ohranimo, če pri-

povedujemo zgodbe brez ilustracij. Takšna pripoved je najprimernejša, še zlasti, če jo pripovedujemo zvečer pred spanjem, da otrok odnese v svoje sanje slike, ki si jih je sam ustvaril pred notranjimi očmi. Če vzamemo knjigo z ilustracijo, naj bo ilustracija dobra, kar pomeni, naj odgovarja duhovnemu ozadju pravljice. Najbolj škodljive so tiste ilustracije, ki karikirajo ljudi in živali, ker sprožijo globoke organske in duševne uničevalne procese.

Kot je vsak otrok celota, kot je celota vsako bitje, tako tudi v procesu vzgoje ne moremo ločiti besede, slike, glasbe, lutke... od razvoja duše in duha. Ko prodiramo v skrivnosti pravljice, sveta in se učimo otrokom odpirati vrata vanj, se morda kdaj počutimo kot tista uboga mlinarjeva hči iz Grimmove pravljice o Špicparkeljcu, ki je obsedela zaklenjena v veliki izbi, prenatrpani s suho slamo, iz katere naj bi, če ji je življenje drago, do jutra spredla zlate niti. Kupi slame vsepovsod... Nekega dne se jih bo moral lotiti tudi naš malček. Zato smo mu s polnim razumevanjem in po svojih najboljših močeh dolžni stati ob strani, dokler si ne bo zaželel oditi od nas, da bi sam razvozlal zlato skrivnost.

Viri:

Geiger, Rudolf. *Maerchenkunde, Mensch und Schicksal im Spiegel der Grimmschen Maerchen*. Stuttgart: Urachhaus, 1982.

Haes, Dan Udo de. *Kinderwelt – Maerchenwelt*. Stuttgart: J. Ch. Mellinger Verlag, 1989.

Kant, Uwe. *Kako je šel Janek iskat zgodbo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987. (Knjižnica Čebelica 294).

Kittel, Ursula. *Mut zum Maerchenerzaehlen*. Stuttgart: J. Ch. Mellinger Verlag, 1992.

Maerchen – Puppenspiele – farbige Schatten. Stuttgart: Internationale Vereinigung der Waldorfkindergaerten E. V., 1975 (H.8).

Rodari, Gianni. *Srečanje z domišljijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1977.

Steiner, Rudolf. *Mythen und Sagen. Okulte Zeichen und Symbole*. Dornach/Schweiz: R. Steiner Verlag, 1987.

Streit, Jacob. *Das Maerchen im Leben des Kindes*. Meiringen: Verlag der Kunstanstalt Bruegger AG, 1976.

Vzgoja za svobodo. Pedagogika Rudolfa Steinera. Ljubljana: Epta, 1993.